

23. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΝΑΥΠΛΙΑΣ

Και αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ 1955 ἀπετέλεσαν συνέχισιν τῆς ἐν τῷ συνοικισμῷ τῆς Προνοίας ἐρεῦνης, ἀρξασμένης ἀπὸ τοῦ 1953 μὲ ταφικὰ κυρίως εὐρήματα τῆς Γεωμετρικῆς ἐποχῆς.

Πρὸς βορρᾶν τοῦ ἐκ τῶν προηγηθεισῶν ἀνασκαφῶν ἀποτελεσθέντος τομέως (ἐνθα αἱ ἐν πίθοις ταφαί) ἠνοίχθη εὐρεία τάφος ἐξικνουμένη πρὸς δυσμὰς μέχρι τῆς ἀποτόμου πτυχώσεως τοῦ ἐδάφους. Εἰς τὸ νοτιοανατολικὸν μέρος τῆς τάφου καὶ εἰς βάθος 0.35 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας ἀπεκαλύφθη τμημα ὁδοῦ ἐστρωμένης διὰ χαλίκων (πίν. 82α), πλάτους 1.45 μ. (ἦτοι πέντε ποδῶν). Ὑπὸ τὴν ὁδὸν ταύτην διετηροῦντο ἑλλειπῶς δύο ἀρχαιότεραι στρώσεις ὁδῶν ἀναγόμεναι εἰς τὴν γεωμετρικὴν περίοδον, ἐνῶ τοῦ ἀνωτάτου στρώματος ἡ χοῆσις τοῖλάχιστον ἔφθανε μέχρι τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς.

Ἡ ὁδὸς εἶχε κατεύθυνσιν ἀπὸ ΒΑ. πρὸς ΝΔ. Αὕτη παρέμεινε σταθερὰ καὶ εἰς τὰ τρία ἐπάλληλα στρώματα ὡς καθοριζομένη ἀπὸ φυσικὴν διάβασιν ἦτο δὲ αὕτη ἡ κοίτη χειμάρρου, πεπληρωμένη ἄμμου, ποταμίων χαλίκων καὶ λίθων ἀπεστρογγυλωμένων, ὀγκωδῶν ἐνίοτε. Ἡ κατεύθυνσις πάλιν τοῦ χειμάρρου, μὴ ἐρευνηθέντος πλήρως οὔτε εἰς βάθος οὔτε εἰς πλάτος, παρείχετο ἀπὸ τοῖχον ἀποκαλυφθέντα εἰς μῆκος 10 μέτρων, βαίνοντα παραλλήλως πρὸς τὴν βορειοδυτικὴν ὄχθην του. Ὁ τοῖχος εἶχε κατασκευασθῆ ἐξ ἀκανονίστων λίθων, μιᾶς σειρᾶς μεγάλων πρὸς τὸ μέρος τοῦ χειμάρρου καὶ μικροτέρων κατὰ τὴν ἐτέραν πλευρὰν (πίν. 82γ). Ἐνεκα τῆς ἀνορύξεως μεταγενεστέρου (τουρκικοῦ) τάφου ὁ τοῖχος διακόπτεται ἐπὶ 1.30 μ. Ἡ διακοπὴ εἶναι ὄρατὴ ἐν τῷ πίν. 82γ, ἐνθα δὲν φαίνεται τὸ ἀνατολικώτερον τμημά του, ἀποκαλυφθὲν ἐντὸς μικρᾶς προεκτάσεως τῆς τάφου πρὸς τοῦτο σκαφείσης. Ὁ τοῖχος χρονολογεῖται εἰς τὴν γεωμετρικὴν ἐποχὴν, συνδεόμενος μὲ τὰ νοτιώτερον παρατηρηθέντα σύγχρονα λείψανα οἰκισμοῦ. Ἀπετελοῦντο ταῦτα, ὡς ἦδη ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ ἔτους 1954 ἐσημειώθη, ἐξ ὑπολειμμάτων τοίχων καὶ συναφῶν τμημάτων λιθοστρώτου ὁδοῦ. Διὰ τῆς πρὸς νότον ἐπεκτάσεως τοῦ κεντρικοῦ τομέως ἀνευρέθη καὶ ἕτερος τοῖχος σφῶζόμενος εἰς μῆκος 3.80 μ., συναπτόμενος πρὸς δύο τῶν ἄλλοτε εὐρεθέντων τοίχων, καθέτους πρὸς αὐτόν. Ἐν τούτοις καὶ πάλιν δὲν ἀποκτῶμεν σαφῆ εἰκόνα τοῦ οἰκήματος, ἐξ οὗ οἱ τοῖχοι οὗτοι προέρχονται.

Νοτιοδυτικῶς τοῦ οἰκήματος παρατηρήθησαν κατ' ἀρχὰς μὲν σωροὶ λίθων μετὰ τινων ἰχνῶν καύσεως, χωρὶς ὅμως κεραμεικῆν ἢ ἄλλας ἐνδείξεις βεβαιούσας τὴν πιθανὴν ἐρμηνησίαν των ὡς πυρῶν. Βαθύτερον παρετη-

ρήθησαν ἐπιμήκη λιθόστρωτα, ἀνώμαλα καὶ κατὰ τὸν σχηματισμὸν τῆς ἐπιφανείας των καὶ κατὰ τὸ περίγραμμα (πίν. 82β), μὲ μικρὰν κλίσιν πρὸς δυσμὰς—κλίσιν πολλαχοῦ παρατηρηθεῖσαν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς καὶ ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὸν φυσικὸν σχηματισμὸν τοῦ ἐδάφους. Τὰ λιθόστρωτα ταῦτα διεκρίνοντο εἰς τέσσαρα στρώματα ἐν μέρει ἐπάλληλα (μὴ συμπίπτοντα πλήρως κατὰ τὴν θέσιν καὶ τὴν ἔκτασιν).

Ἡ πρὸς ταῦτα καὶ τὰ ἀντίστοιχα στρώματα γενικῶς σχετιζομένη κεραμική (ἀπιστεῦτως πτωχὴ ἀτυχῶς) ἀντιπροσωπεύει πάσας σχεδὸν τὰς φάσεις τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς, μὲ ὄλον ἐν αὐξοῦσαν ἀναλογίαν τῶν ἀρχαιοτέρων εἰς τὰ βαθύτερα στρώματα, ἔνθα, τέλος, ἐμφανίζεται καὶ ἡ πρωτογεωμετρικὴ ἐποχή. Πᾶσαι δὲ αἱ φάσεις ἀναμειξ, καὶ εἰς μεῖζονα ποσοτικὴν ἀναλογίαν, μὲ ἀξιόλογον ἐκπροσώπησιν τῆς ὑστεροελλαδικῆς ἐποχῆς, ἀπαντῶνται εἰς μέγαν σωρὸν ἢ γέμισμα μᾶλλον λίθων κατὰ τὸ νοτιοδυτικώτατον μέρος τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου (πρβλ. κατωτ. σ. 235).

Τάφοι. Παρὰ τὸ δεύτερον, ἐκ τῶν ἄνω, τῶν λιθοσטרῶτων καὶ πρὸς τὰ βορειοανατολικά εὐρέθη μικρὸς κιβωτιόσχημος τάφος κεκαλυμμένος ἐπιμελῶς διὰ τριῶν στενομήκων πλακοσχημῶν λίθων. Ἐσωτερικῶς ὁ ταφίσκος οὗτος εἶχε μῆκος 0.40-0.45 μ. καὶ πλάτος 0.32 μ. βάθος δὲ 0.30 μ. Μόνον χῶμα μετ' ἀμυδρῶν ἰχνῶν καύσεως εὐρέθη ἐν αὐτῷ.

Ἄλλος κιβωτιόσχημος τάφος εὐρέθη πρὸς τὰ δυτικά τοῦ αὐτοῦ νοτίου τομέως. Ἐκαλύπτετο καὶ οὗτος καλῶς ὑπὸ μεγάλων πλακῶν συμπληρουμένων ὑπὸ μικροτέρων λίθων, στρῶσις δὲ χαλίκων ὑπῆρχεν ἑξωτερικῶς κατὰ μῆκος τῶν μακρῶν πλευρῶν εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ χείλους του. Ἐσωτερικῶς ἦτο ἐπίσης ἐστρωμένος διὰ χαλίκων, ἐφ' ὧν εἶχεν ἐναποτεθῆ ὁ νεκρὸς κεκαυμένος, καὶ διὰ τοῦτο ἑλλιπέστατα διατηρούμενος, μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς νότον. Παρὰ τὴν κεφαλὴν εἶχε τεθῆ οἰνοχόη καὶ χαμηλότερον, πρὸ τοῦ στήθους περίπου, μόνωτον κύπελλον (πίν. 83α καὶ β). Εὐρέθησαν προσέτι δύο χαλκοὶ δακτύλιοι.

Κατὰ τὸ καθάρισμα τοῦ προτελευταίου λιθοσטרῶτου παρατηρήθη παρὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ νοτίου τομέως μικρὰ ἔκτασις πλήρης μεγάλων λίθων καὶ μαλακωτέρων, σκοτεινοῦ χρώματος, χωμάτων. Ἡ ἀνασκαφὴ ἔδειξεν ὅτι οἱ λίθοι καὶ τὸ χῶμα ἐπλήρουν ὄρυγμα κυκλικὸν διαμέτρου 2 μέτρων. Ἀπὸ βάθους 0.70-0.80 μ. περίπου τὸ ὄρυγμα στενοῦται ὡς χοάνη. Ὀλίγον χαμηλότερον τοῦ ἀνωτάτου σφζομένου τμήματος κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἡμῖσι τῆς περιφερείας διήκει αὐλαξ (πλάτους 0.12-0.18 μ.) πεπληρωμένη σαθροτέρας ὕλης (προφανῶς ἐκ σεσηπῶτων ξύλων προερχομένης). Κατὰ τὸ ἕτερον τμήμα τῆς περιφερείας ἐφάνησαν ἀβαθῆ κοιλάματα διαμέτρου ἕως 0.20 μ. (πίν. 83γ). Τὰ τοιχώματα τοῦ ὄργματος κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν καὶ εἰς μῆκος μέτρου περίπου εἶχον ἐνισχυτῆ διὰ τοια-

ρίου προσφρυῶς πρὸς αὐτά· τὸ τοιχάριον τοῦτο ἐσχημάτιζε τὸ κάτω μέρος τῆς αὐλάκος κατὰ τὸ ἀντίστοιχον διάστημα.

Ἡ θέσις εἰς ἣν εὐρέθησαν οἱ μεγάλοι λίθοι—κατὰ τὸ ἄνω μέρος τοῦ ὀρύγματος με ἰσχυρὰν κλίσιν, ἐνίοτε σχεδὸν ὄρθοι—καὶ τὸ σχῆμά των—ἐπιμήκεις καὶ πλακόσχημοι τὸ πλεῖστον—δεικνύουν ὅτι ἐπὶ τῆς ξυλίνης ὀροφῆς ἐστηρίζετο στέγη ἐκ λίθων, κεκλιμένη ἴσως.

Ἡ ἐν τῷ τάφῳ κεραμεικὴ, συνισταμένη εἰς συντρίμματα μόνον, ἦτο τῆς προκεχωρημένης πρωτογεωμετρικῆς περιόδου (β' ἡμισυ τοῦ 10^{ου} π.Χ. αἰ.) ἀφθονώτατοι δὲ ἦσαν ἰδίως οἱ κωνικοὶ πόδες κυλίκων.

Παρὰ τὴν μεγίστην ταραχὴν τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τὴν ἔλλειψιν σαφῶν ἐνδείξεων δὲν μένει ἀμφιβολία ὅτι πρόκειται τάφος πρωτογεωμετρικός, ἐπίγονος τῶν θολωτῶν. Ἐνδείξεις εἰσόδου ὑπῆρχον πρὸς δυσμὰς, ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ὅμως ταύτης δὲν κατέστη δυνατόν νὰ προχωρήσῃ ἱκανοποιητικῶς ἡ ἀνασκαφή.

Ὁ τάφος οὗτος εἶχεν ἀποκόψει ἀπὸ βορρᾶ (πίν. 83γ, ἐμπρός) τοῖχον ἀποκαλυφθέντα εἰς μῆκος 3.60 μ. (συνεχιζόμενον νοτιώτερον ἐντὸς τοῦ ἀσκάπτου). Ὁ τοῖχος, ἐπιμελοῦς κατασκευῆς, πάχους 0.60 μ., σφίζεται εἰς ὕψος 0.30-0.40 μ. εἰς δύο δόμους, ὧν ὁ ἀνώτερος μόνον ἦτο ἐν μέρει ὄρατός, ὡς ἔδειξε τὸ πρὸς δυσμὰς σαφῶς διακριθὲν δάπεδον ἐκ πεπατημένης γῆς. Οὔτε γωνία οὔτε διαχωριστικὸς τοῖχος ἐφάνη, ὥστε τὸ ὑπὸ τοῦ τοίχου ἔξ ἀνατολῶν κλειόμενον δωμάτιον ἔδει νὰ εἶναι σημαντικῶν διαστάσεων.

Δυστυχῶς ἐλάχιστα ὄστρακα ἀνευρέθησαν εἰς τὸ ἀντίστοιχον στρώμα, πάντα δὲ ἄσημα, ὥστε ἄμεσος χρονολόγησις δὲν εἶναι δυνατή. Ἐκ τῆς χρονολογήσεως ὅμως τῶν ὑπερκειμένων στρωμάτων καὶ τῆς καταστροφῆς τμήματος τοῦ τοίχου ὑπὸ τοῦ κυκλικοῦ τάφου προκύπτει χρονολογία ἀρχαιότερα τῆς (ὠρίμου) πρωτογεωμετρικῆς περιόδου. Αἱ τεκμαιρόμεναι δὲ διαστάσεις τοῦ κτίσματος καὶ ἡ παρουσία μυκηναϊκῶν ὄστράκων εἰς τὸν ἐν μέρει ὑπερκείμενον μεγάλον σωρὸν λίθων (ἀνωτ. σ. 234) ὑποβάλλουν τὴν ἰδέαν ὅτι πρόκειται περὶ οἰκήματος τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς.

Παρατηρήθη δηλαδὴ εἰς τὸν νότιον τοῦτον τομέα τῆς ἀνασκαφῆς συνεχῆς διαδοχὴ στρωμάτων ἀπὸ τῆς πρωτογεωμετρικῆς, καὶ πιθανώτατα ἀπὸ τῆς ὑστεροελλαδικῆς, ἐποχῆς μέχρι τῆς ὑστερογεωμετρικῆς περιόδου. Δυστυχῶς ὁ περιορισμένος ἀριθμὸς τῶν ὄστράκων καὶ ἡ μικρὰ, σχετικῶς, ἔκτασις τοῦ ἐνταῦθα ἀνασκαφέντος τμήματος ἀποκλείουν τὴν εὐρύτεραν τεκμηρίωσιν τῆς παρατηρηθείσης στρωματογραφίας.

α. Χαλκίστροτος δόδος τῆς βορείου τάφρου ἀπὸ ΝΔ.

β. Τὸ β' (ἐκ τῶν ἄνω) λιθόστρωτον τοῦ Ν. τομέως. (Κάτω δεξιὰ τὰ ΒΑ. ὄρια τοῦ μεγάλου λιθοσωροῦ).

γ. Ὁ ἀνασχετικὸς τοῖχος τοῦ χειμᾶρρου.

α. Τραπεζιόσχημος γεωμετρικός τάφος.

β. Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τραπεζιοσχήμου γεωμετρικοῦ τάφου.

γ. Κυκλικὸς τάφος πρωτογεωμετρικῆς ἐποχῆς. (Ἐμπρὸς δεξιὰ ὁ ὑπ' αὐτοῦ ἀποκοπιεὶς ἀρχαιότερος τοῖχος.)